

Información superflua de orixe pragmática na definición lexicográfica das locucións¹ verbais²

Inmaculada Penadés Martínez

Universidad de Alcalá

Este traballo ten como obxectivo mostrar que as definicións lexicográficas dalgunhas locucións verbais do español, do catalán e do portugués inclúen informacións de natureza circunstancial que non se corresponden con todos os usos dunha locución e que poden ser deducidas do contexto lingüístico que a envolve ou do coñecemento enciclopédico dos usuarios do dicionario. A partir desta constatación, propónse a supresión destes datos circunstanciais de orixe pragmática das definicións que os recollen.

Palabras clave: lexicografía, fraseografía, pragmática, locucións, español, catalán, portugués.

The aim of this article is to show that the lexicographical definitions of some Spanish, Catalan and Portuguese verbal idioms include some circumstantial information which does not accord with all uses of an idiom and may be deduced from the linguistic context in which it is embedded or from the encyclopaedic knowledge of the dictionary users. On the basis of this assertion, the article proposes the elimination from the definitions of these circumstantial data of a pragmatic origin.

Keywords: lexicography, phraseography, pragmatics, idioms, Spanish, Catalan, Portuguese.

1. Introducción

En obras de referencia sobre lexicografía, publicadas en España en datas relativamente recentes, é habitual ocuparse, nas primeiras páxinas, da relación da lexicografía coas disciplinas lingüísticas da lexicoloxía, a semántica e a gramática (Porto Dapena 2002:16-34; Azorín Fernández 2003:47-52), sen tratar a súa posible vinculación coa

Data de recepción 24/09/2010 Data de aceptación 28/09/2010

¹ Tradución de Ghizlane Baatti.

² Este artigo enmárcase no proxecto de I+D+i “Fraseografía teórica y práctica. Bases para la elaboración de un diccionario de locuciones” (HUM2007-60649), financiado polo Ministerio de Educación y Ciencia. Por outra parte, recolle, ampliándoo e reelaborándoo, o contido da comunicación Penadés Martínez (no prensa a). Finalmente, agradézolles aos dous expertos anónimos que revisaron o artigo, os comentarios que me fixeron nos seus informes; estou absolutamente convencida de que as súas achegas enriqueceron o que poida haber de bo neste traballo.

pragmática, disciplina máis nova que as mencionadas, pero fixada xa na actualidade en canto ao seu obxecto de estudo, abordado desde diferentes perspectivas.

Esta particularidade contrasta co feito de que, ao se referiren á definición das unidades na microestrutura dos dicionarios, os lexicógrafos (Medina Guerra 2003:129-132) afánanse en precisar que o dicionario non recolle significados lingüísticos, senón sentidos, usos, variantes de significado, acepcións, en canto sentidos consolidados polo uso e aceptados pola comunidade de falantes, que son as que realmente se definen. Deste modo, de rexeitamento, dásele entrada á pragmática no dicionario, pois non en van a súa misión é estudar non o significado lingüístico, senón o significado das palabras usadas en actos de comunicación. Non obstante, paradoxalmente, para certos cultivadores da pragmática (por exemplo Reyes, 1998:7-9), o dicionario informa sobre o significado lingüístico da palabra illada de contexto, fronte á pragmática, que estuda os principios regulares que guían os procesos de interpretación lingüística das palabras e dos enunciados utilizados polos falantes nun contexto.

Con todo, a finalidade deste artigo non é subliñar a relación entre lexicografía e pragmática –cuestión que, se ben non ocupa un lugar na teoría lexicográfica española³, si é obxecto de análise polos cultivadores da crítica metalexográfica⁴– nin buscar solucións á contradición formulada no parágrafo anterior sobre cal debe ser a natureza do significado das unidades definidas no dicionario: ou ben o significado como concepto ou ben o significado como información referencial ou intencional. O obxectivo deste traballo é moito máis preciso e consiste en observar como algunhas definicións de locucións verbais en dicionarios de español, e doutras linguas románicas, conteñen partes, fragmentos ou datos que non se corresponden co uso da locución en cuestión en distintos exemplos e que poden ser deducidos, xustamente, polo contexto lingüístico que a envolve ou polo coñecemento enciclopédico dos usuarios dos dicionarios.

2. Cuestións previas

Antes de abordar de maneira específica o tema do artigo, convén establecer uns puntos básicos:

1) O termo *información pragmática* concíbese de modo distinto desde a pragmática e desde a lexicografía. Na primeira destas ramas da lingüística, para Escandell Vidal (1993:37), seguindo a Dik (1989), a información pragmática é o conxunto de coñecementos, crenzas, supostos, opinións e sentimentos dun individuo nun momento calquera da interacción verbal e consta, ademais, de tres subcompoñentes: o xeral, o situacional e o contextual. Pola súa parte, en lexicografía, *información pragmática* pode entenderse, en sentido restrinxido, como a información relativa ás etiquetas ou ás marcas de uso das unidades léxicas (Burkhanov 2003) e, en sentido amplo, do modo en que o fai Yang (2007)⁵, para quen a información pragmática

³ Non ocorre así, non obstante, noutras tradicións lexicográficas (Burkhanov 2003).

⁴ Tal como se desprende da consulta de Ahumada Lara (2006) e (2009).

⁵ Ademais, en Yang (2007:148-150) pode encontrarse unha breve revisión do concepto *información pragmática* no ámbito da lexicografía.

consiste na incorporación do significado pragmático ao significado lexicográfico, o que dá lugar a que xurdan tres niveis de información pragmática: no nivel léxico, no nivel da oración e no do discurso. No nivel léxico a información pragmática é transmitida por seis tipos de palabras ou de expresións: formas de tratamento (*Madam, daddy, (my) darling, Majesty*), marcadores discursivos (*therefore, all in all*), atenuadores (*perhaps, I believe*), verbos de actos de fala (*advise, order*), verbos modais (*can, may*) e marcadores contextuais (*elderly, hereat*). No nivel oracional, a información pragmática refírese ao acto de fala co que se asocia convencionalmente unha expresión (o refrán *An apple a day keeps the doctor away* emprégase máis coma suxestión que coma afirmación) ou parte dunha expresión (a cláusula condicional introducida por *if* emprégase convencionalmente para construír varios tipos de actos de fala que van desde o consello ou a advertencia ata o pedimento); relaciónase, así mesmo, co xeito en que un acto de fala é construído, en cuxo caso a cortesía é o factor chave e, por último, baséase no tempo, o aspecto e a voz, os cales determinan, así mesmo, usos máis ou menos cortesés. Finalmente, no nivel do discurso, a información pragmática atinxe á elección do tópico da conversa, aos contornos culturais relativos aos tópicos e aos pares de actos de fala convencionais (*Really? Thank you*, onde se dan dous pares de actos de fala: obsequio e aceptación ao recibir o obsequio)⁶.

Non obstante, a maneira en que aquí se toma o termo difire das tres apuntadas, pois *información* fai referencia á parte informativa do artigo lexicográfico contida na definición das unidades, neste caso locucións verbais; xunto a isto, o adxectivo *pragmática* empregouse para cualificar o substantivo *información* porque, como se comprobará ao longo da lectura deste artigo, nas definicións dalgunhas locucións verbais en diversos dicionarios aparecen datos, fragmentos de información que poden deducirse do contexto lingüístico en que se insiren as locucións ou do coñecemento do mundo. Posto que contexto lingüístico e coñecemento enciclopédico forman parte do uso da lingua, non do seu sistema, e son obxecto de análise para a pragmática, parece apropiado usar o cualificativo *pragmático* para especificar a orixe destes datos, destes fragmentos de información que facilitan as entradas dos dicionarios para algunhas locucións verbais.

2) Por outra parte, independentemente da disparidade de termos que existe para denominar as que xenericamente poden chamarse *unidades fraseolóxicas*, parto da asunción de que hai unha clase, a das locucións que, seguindo a Casares (1950:170), se define como: “combinación estable de dos o máis términos, que funciona como elemento oracional y cuyo sentido unitario consabido no se justifica, sin más, como una suma del significado normal de los componentes”. Ademais, dentro das locucións diferéncianse case tantas clases como clases de palabras establece a gramática e, claro está, unha destas corresponde ás locucións verbais, que son definidas por Casares (1950:171, 178-179) de dúas maneiras: como aquelas que se compoñen dun verbo que, asimilando o seu complemento directo ou preposicional, forma un predicado complexo

⁶ E, precisamente, o traballo de Yang (2007) está dedicado a avaliar como todo este amplo conxunto de informacións pragmáticas está incluído na cuarta edición do *Longman Dictionary of Contemporary English*.

e como locucións oracionais con equivalencia e función verbal; pola súa parte, desde a concepción de Melendo (1965:17), son locucións que teñen o valor dunha oración, ben copulativa, ben predicativa; para Corpas Pastor (1996:102) as locucións verbais expresan procesos que poden formar os predicados con complementos ou sen eles e, segundo Ruiz Gurillo (1998:38), actúan como os verbos simples, polo que a súa función é a de núcleo do predicado e, como tal, poden constituír un enunciado.

3) Sabido é que, ao redactaren a definición lexicográfica de calquera unidade, un dos principios que se intenta seguir é o da identidade categorial entre definido e definidor. Con todo, no caso particular das locucións, non parece adecuado, desde a perspectiva do usuario, preservar a identidade categorial entre ambos os dous elementos, pois conduciría a definir unha locución mediante outra, senón que é máis conveniente, pola contra, a definición da locución verbal a través dun verbo ou dun sintagma cuxo núcleo sexa un verbo (Olímpio de Oliveira Silva 2007:171-177).

Xunto a isto, a teoría lexicográfica distingue (Porto Dapena 2002:239-249; Medina Guerra 2003:139-140) dous tipos de metalingua na elaboración das definicións: a de contido e a de signo, propia esta última da definición funcional, na que o definido se explica desde o punto de vista do seu funcionamento gramatical, contextual ou pragmático. As definicións funcionais pragmáticas son aplicables a unidades fraseolóxicas como as fórmulas oracionais, dada a súa equivalencia con distintos tipos de actos de fala. Non obstante, as locucións verbais, pola súa identidade funcional con unidades da clase verbo, deben ser obxecto, en principio, dunha definición conceptual⁷, xa sexa esta sinonímica, é dicir, feita cun sinónimo pertencente á clase verbo, ou perifrástica, en cuxo caso unha frase ou un sintagma analizan o contido da locución verbal que é obxecto de definición. Así pois, parto de que unha locución verbal equivale a un verbo que, ademais, serve para parafrasear o contido da locución cando esta se define no dicionario. Xunto con isto, considero que o verbo se constitúe en núcleo dunha predicación que, para o caso que estamos tratando, se corresponde, xustamente, coa paráfrase definitoria da locución en cuestión. Deste modo, *caer el gordo* equivale a “Suceder a una persona una cosa buena de manera inesperada”⁸, onde o verbo “suceder” é o núcleo do predicado, “una cosa buena” o argumento suxeito que esixe “a una persona”, o argumento complemento indirecto, e “de manera inesperada” un complemento adxunto de modo.

Pois ben, cando a definición das locucións verbais se fai mediante unha frase ou un sintagma que expresa o seu contido conceptual, orixínase a situación que se formula no seguinte apartado.

⁷ En Núñez Bayo (en prensa) trátase da conveniencia de diferenciar no dicionario fórmulas oracionais de locucións verbais a partir do distinto tipo de definición lexicográfica que se debe utilizar para unha e para outra clase de fraseoloxismos.

⁸ Se non aparece ningunha referencia bibliográfica tras a definición dunha locución, debe entenderse que esa definición corresponde á redactada para o *Diccionario de locuciones idiomáticas del español actual* (DILEA), obra que se está confeccionando no marco do proxecto de investigación ao que se fai referencia na primeira nota (Penadés Martínez 2008; Penadés Martínez en prensa b).

3. Ilustración do problema

O desenvolvemento do proxecto de investigación ao que se fixo mención anteriormente, determinou que, nestes momentos, estea levando a cabo unha análise das definicións que diferentes dicionarios do español ofrecen das locucións verbais, clase pola que se vai iniciar a confección do dicionario, que está orientado a definir as locucións non como unidades do sistema da lingua que teñen un significado funcional, entendido como conxunto de trazos, senón como unidades da lingua que teñen un sentido que se manifesta no uso que delas fan os falantes; ao cabo esa é a perspectiva que, dun modo ou doutro, se adopta ao confeccionar os dicionarios de lingua, a menos que se parta explicitamente dunha metodoloxía funcional, xerativa ou cognitiva, que non é aquí o caso. As obras lexicográficas que están sendo obxecto de investigación son de distinta natureza, unhas constitúen dicionarios xerais de lingua: o da Real Academia Española (*DRAE*) e os de uso de María Moliner (*DUE*) e Aquilino Sánchez (*GDUEA*); outras son dicionarios orientados, máis especificamente, ao ensino da lingua, en concreto os dirixidos por Moreno Fernández (*DIPELE*) e por Gutiérrez Cuadrado (*SALAMANCA*) e, por último, hai dous especificamente destinados a recoller unidades fraseolóxicas, o dicionario de Varela e Kubarth (*DFEM*) e o de Seco, Andrés e Ramos (*DFDEA*)⁹.

Partindo de cada unha das locucións verbais rexistradas neste último, a análise que se fai consiste 1) en documentar se se inclúe ou non nos outros dicionarios citados; 2) en rexistrar o lema baixo o que cada dicionario recolle a locución verbal en cuestión; 3) en constatar se trata, malias as posibles diferenzas na forma e na definición dunha locución nos distintos dicionarios, da mesma unidade; 4) en contrastar, a continuación, as definicións destas obras lexicográficas cun amplo conxunto de exemplos obtidos, fundamentalmente, dos dous corpus da Real Academia Española: o *CREA* e o *CORDE*¹⁰, e tamén con exemplos dese mundo lingüístico que é Internet, e 5) en redactar a definición da locución analizada. E, precisamente no penúltimo paso do estudo que para cada locución verbal se fai, é dicir, no exame que contrasta as definicións dos dicionarios con exemplos de uso, observouse un feito recorrente, non illado nin ocasional que, ademais, lles afecta aos sete dicionarios tomados como referencia.

3.1. Informacións na definición derivadas do contexto lingüístico e do coñecemento enciclopédico

Esta metodoloxía de análise levoume a constatar que, en moitas ocasións, a definición de determinadas locucións verbais nos dicionarios inclúe informacións que poden considerarse de natureza circunstancial por referirse a nocións como ‘modo’, ‘causa’, ‘finalidade’ ou ‘situación espazo-temporal’. Vexamos algúns exemplos tomados do dicionario de Seco, Andrés e Ramos (2004).

⁹ A partir de agora referireime a eles coas denominacións indicadas entre parénteses.

¹⁰ Coa excepción, para este último, de que non se teñen en conta exemplos anteriores ao 1900.

A locución *echarse los años encima* defínese como “Envejecer de repente” (DFDEA, p. 147), onde a locución adverbial “de repente” constitúe o elemento adxunto que indica o modo ou a maneira súbita de ‘envejecer’. Pola súa parte, *dar diente con diente* significa “Tiritar de frío o de medo” (DFDEA, p. 393), e a parte da definición “de frío o de medo” explicita a causa da sensación fisiolóxica ou do estado psicolóxico experimentados. En *dar alas*, que ten como definición perifrástica “Alentar[le] o dar[le] facilidades para que se atreva a algo que no conviene” (DFDEA, p. 124), atopamos, ademais do predicado “alentar o dar facilidades”, o argumento “le” e o adxunto con valor final “para que se atreva a algo que no conviene”. Por último, as circunstancias de espazo e tempo que poden enmarcar calquera predicación quedan ilustradas nas locucións *grabar a fuego* e *dar cuartel*; a definición da primeira delas é “Fijar[lo] en la memoria de modo indeleble” (DFDEA, p. 477), onde “en la memoria” establece o marco espacial; pola súa parte, a segunda, ao definirse como “Perdonar[le] la vida o tratar[le] con benevolencia cando se rinde o cae prisionero” (DFDEA, p. 339), contén o marco temporal (“cuando se rinde o cae prisionero”) da predicación “perdonar la vida o tratar con benevolencia”.

Nada hai que obxectar, en principio, a estas definicións ata que se contrastan con exemplos de uso¹¹. Así, de *echarse los años encima* temos:

- (1) [...] *Carl Fredricksen, un vendedor de globos retirado y viudo que ha visto como se le han echado los años encima sin haber cumplido uno de sus sueños de juventud: explorar algunos paraísos perdidos en América del Sur:*
<<http://www.cinematical.es/2009/06/04/critica-up/>>.
- (2) *si veo que se me echan los años encima, no me importaría tener un hijo sin estar casada.*
<<http://servicios.laverdad.es/panorama/corazonprotagonista290703.htm>>.
- (3) *ya se me echan los años encima y tengo alguna duda [...] Creo que tal vez, si solo usase máscara de pestañas, se vería un maquillaje más natural, y no me pondría años encima. ¿Que opináis?.*
<<http://foros.elle.es/belleza/maquillaje-y-edad/?action=printpage>>.

Ningún deles xustifica que a definición da locución deba incluír a circunstancia de modo “de repente”¹², e iso é así aínda que noutros exemplos, como o (4), si pode considerarse que o proceso de envellecer se realizou deste xeito:

- (4) *Te avergüenzas de que se nos hayan echado los años encima, así de pronto. Lo mismo me pasa a mí contigo. Eras el más guapo de Albacete y ahora estás viejísimo* (J. J. Alonso Millán (1995): *Sólo para parejas*. Madrid: SGAE).

¹¹ Desde outra perspectiva, baseada na distinción entre significado recto e significado translaticio, e por outros motivos, a redacción dun dicionario de locucións do español dirixido a alemáns, Torrent-Lenzen e Uría Fernández (2009) tamén analizaron, utilizando exemplos reais, os problemas que suscita o DFDEA na definición de moitas locucións.

¹² O DRAE, p. 172, utiliza “de golpe”.

É o contexto lingüístico no que se insire a locución verbal, concretamente o sintagma *así de pronto*, o que permite deducir que falante e que oínte envelleceron de súpeto. Pero o feito de que existan exemplos nos que esa circunstancia non se dá leva a pensar que a información modal que a definición contén non se corresponde con todos os usos da locución e, que polo tanto, o dicionario non debería recoller na súa definición, senón todo o máis ilustrala con algún exemplo. Malia que deste modo *echarse los años encima* queda definida como “Envejecer”, non significa isto que a locución e o verbo *envejecer* correspondan a un mesmo tipo de acontecemento; ao contrario, *echarse los años encima* é unha locución verbal cuxo aspecto léxico é do tipo dinámico e delimitado ou télico como proba a súa incompatibilidade en calquera dos exemplos anteriores co modificador adverbial *durante x tiempo*, mentres que *envejecer* é un feito progresivo e durativo (Miguel 2000:3009-3022). Cuestión distinta é, claro está, se este tipo de diferenzas deben quedar reflectidas nas definicións lexicográficas das unidades lingüísticas, xa sexan locucións ou unidades simples.

O mesmo ocorre coa expresión da causa na locución *dar diente con diente*. Os exemplos (5), (6) e (7) contextualizan o seu uso de maneira suficiente para deducir que é o frío a causa de sufrir o proceso fisiolóxico de tremer, polo que sería redundante a información indicada na definición con “de frío”:

(5) *el frío de los barracones era tan vivo que debían dormir con las botas y el gorro puestos [...] Pasaban la noche dando diente con diente, transformados en carámbanos* (F. Arrabal (1983): *La torre herida por el rayo*. Barcelona: Destino).

(6) *Le cubrió con una manta y un edredón. Daba diente con diente.*

(7) *Los goterones de lluvia le empapan la camisa y resbalan luego hasta la pretina del pantalón. El viento repiquetea sobre las paredes [...] Y allí continúa sentado, sin fuerza ya para moverse, ovillado, convulso bajo la lluvia, dando diente con diente* (A. Grosso (1984): *La zanja*. Madrid: Cátedra).

Pola súa parte, no (8) e no (9), o contexto, especialmente o adxectivo *medroso*, indica, sen ningún tipo de dúbida, que o medo causa ou orixina o estado padecido, ata tal punto que este non é xa o proceso fisiolóxico de tremer, senón, precisamente, o psicolóxico de experimentar medo, de aí que, fronte á única acepción rexistrada no *DFDEA*, conviría distinguir na locución *dar diente con diente* dúas acepcións: unha para “tiritar”, sen ningunha información adicional e co sentido de axitarse con movementos rápidos, continuos e involuntarios, e a outra para “sentir mucho miedo” sen máis, porque ese sentimento na realidade pode ir ou non acompañado do proceso fisiolóxico de tremer¹³:

¹³ Téñase en conta, por exemplo, que o *DRAE*, p. 820, diferencia dúas acepcións: “padecer demasiado frío” e “tener excesivo miedo”. Pola súa parte, o *DUE*, p. 994, dicionario no que parece inspirarse o *DFDEA*, recolle unha soa acepción: “«Castañetear». Tiritar de *frío o de miedo”.

(8) *Los acompañó al medroso ascensor y los dejó en camino. Llegaron a la última planta dando diente con diente, porque el ascensor se las traía para los no habituales* (A. Gala (2002): *Los invitados al jardín*. Barcelona: Planeta).

(9) *Como la fábrica no estaba cerca de la parada del autobús, anduvo, anduvo, y llegó a la meta, después de veintitantos minutos por la avenida de Madrid, descampada y medrosa, dando diente con diente* (A. Gala (2002): *Los invitados al jardín*. Barcelona: Planeta).

Canto á circunstancia da finalidade, a parte da definición “para que se atreva a algo que non conviene” da locución *dar alas* non sempre é válida nos exemplos en que esta aparece. Así, (10) permitiría que a definición incluíse esa circunstancia; non obstante (11) imposibilitaríao:

(10) *El Rey a Suárez y Carrillo: “Damos tantas alas a los hijos que cualquier día el Príncipe se casa con una corista... o una periodista.*

(11) *El gol dio alas a los cántabros, que pudieron aumentar su renta, cuando aún no se había cumplido el primer cuarto de hora de juego, en una nueva internada por banda izquierda.*
<<http://hemeroteca.abcdesevilla.es/nav/Navigate.exe/hemeroteca/sevilla/abc.sevilla/2001/01/11/14c.html>>.

Con todo, como o contexto que rodea o enunciado “damos tantas alas a los hijos” de (10), concretamente a subordinada consecutiva “que cualquier día el Príncipe se casa con una corista... o una periodista”, así como o coñecemento enciclopédico que temos, permiten deducir que a persoa á que se alenta se atreverá a algo que non lle convén desde a perspectiva do emisor do enunciado, non é necesario que a definición explicita unha circunstancia final que non sempre se cumpre. De feito, o *DRAE*, p. 83 non a recolle na definición desa locución: “Estimularlo, animarlo”.

O papel que desempeña o coñecemento do mundo queda máis claro no exame da seguinte locución. *Dar dos tiros*, e as variantes *dar cuatro tiros*, *dar un tiro*, é definida no *DFDEA*, p. 976, como: “Matar[le] disparando contra él”¹⁴. Abondaría, non obstante, con definila como “Matar a una persona”, dado que, ao incluír o lema da locución o substantivo *tiro*, o usuario do dicionario pode deducir polo seu coñecemento do mundo que a acción de matar se realiza disparando¹⁵. Neste caso, pois, a información sobre o modo da acción é redundante polo coñecemento que se ten da realidade.

¹⁴ Obsérvase que a parte da definición de Seco correspondente a “disparando” se puido redactar tomando como modelo a definición do *DUE*, p. 1323, de *pegar cuatro tiros*: “Disparar un arma repetidamente contra ella [una persona]”, pois o *DRAE*, p 2182, defínea sen utilizar “disparando”.

¹⁵ Péñase que unha das acepcións de *tiro* no dicionario é “Disparo de un arma de fuego” (*DRAE*, 2182). Téñase en conta, por outra parte, que esa inferencia do usuario do dicionario non ten por que darse sempre, o que redundaría a favor de definir a locución simplemente como “Matar a una persona”. O seguinte exemplo demostra o que acabo de dicir: *El estado de derecho admite la negociación y la persecución del delito. Háganse las dos cosas, pero si se tiene la miopía política de querer erradicar el problema de Euskadi a base de policía y cárcel auguro otros cincuenta años de atentados. Un año habrá más y otro menos, pero estaremos siempre a expensas de la mala leche de un hijo de puta que se levante con ganas*

Coas circunstancias de lugar e tempo ocorre algo semellante ao que se vén explicando para os outros tipos de circunstancias. A de lugar referida á localización na memoria do fixado non sempre se dá no uso da locución *grabar a fuego* como proba (12), aínda que se infira polo noso coñecemento do mundo que é nesa facultade psíquica de quen enuncia o fragmento onde está fixado o físico, o riso, os ollos etc. da persoa da que se fala. E isto independentemente de que noutros casos o propio contexto proporcione ese dato, como ocorre en (13) e (14), aínda que non é a memoria a sede do fixado, senón o corazón e o recordo, razón de máis para que a localización espacial “na memoria” non figure na definición:

(12) *Tengo su físico grabado a fuego. Su risa, sus ojos marrones, su pelo negro, sus babas* (A. Miralles (1994): *Comisaría especial para mujeres*. Madrid: SGAE).

(13) *a mi cabeza acude la imagen de Lutero y su manceba, la monja renegada, Catalina Bora. De niño, de muy niño, lo leí en el Seminario y me quedo grabado a fuego en el corazón* (J. P. Aparicio (1990): *Lo que es del César*. Madrid: Alfaguara).

(14) *El recuerdo del refugio nuclear de Al Amiriya, atacado con dos bombas de profundidad estadounidenses cuando en su interior dormían más de 400 civiles, ha quedado grabado a fuego en el recuerdo de los iraquíes* (EL MUNDO – Crónica (Suplemento) (09/02/2003): “Consecuencias de la guerra”. Madrid: Unidad Editorial).

Respecto á circunstancia de tempo “cuando se rinde o cae prisionero” da locución *dar cuartel*, é, así mesmo, o contexto lingüístico no que esta se insire nos seguintes exemplos o que permite asignar ese marco temporal, en (15) porque a aparición do verbo *fusilan* implica que quen sofre esa acción previamente foi feito prisioneiro e en (16) porque o substantivo *detenido* indica explicitamente que é cando caeu prisioneiro o momento en que non se recibe un trato benevolente por parte da persoa designada con *El Gordo*:

(15) *También los nuestros fusilan sin dar cuartel. Todos somos cañes* (A. Buero Vallejo (1994): *La detonación*. Madrid: Espasa Calpe).

(16) *Si conducían a Madrid a un detenido, le esposaban con las manos delante, para que no se lesionara durante el viaje. El Gordo no. El Gordo los llevaba con las muñecas amarradas a la espalda y no daba cuartel* (A. Rojo (2002): *Matar para vivir*. Barcelona: Plaza y Janés).

A situación descrita neste artigo é máis frecuente do que a primeira vista puidese parecer. Por razóns de espazo non vou presentar detalladamente o xeito de proceder de cada un dos dicionarios anteriormente citados, polo que me referirei só á locución *echar el resto*, pois dáse a circunstancia de que as definicións do *DUE*, do *SALAMANCA*, do *GDUEA* e do *DFEM* conteñen unha parte relativa á expresión da

de dar cuatro tiros a alguien; é sabido que o tiro na caluga non é o único medio utilizado nos asasinatos de ETA.

finalidade, “para conseguir algo”¹⁶, que está presente no contexto que rodea á locución e, en consecuencia, é deducible a partir del, tal como confirman os fragmentos en redonda destes dous exemplos:

(17) Si queremos ganar –señaló Arsenio– *hay que correr mucho. Al equipo no le queda más remedio que echar el resto. Correr y pelear*”. (LA VANGUARDIA (27/03/1994). Barcelona: T.I.S.A.).

(18) *Se consumó el fichaje del siglo. Los Angeles Lakers decidieron echar el resto* en busca de revivir su época más dorada de los ochenta. *Shaquille O’Neal, definitivamente, jugará las próximas siete temporadas en el Forum de Inglewood a cambio de ¡121 millones de dólares!* (EL MUNDO (17/07/1996). Madrid: Unidad Editorial).

Como puido comprobarse nos casos explicados, non todos os exemplos de uso das locucións xustifican a inclusión destas informacións circunstanciais na súa definición e, por outra parte, en ocasións, o propio contexto en que se inclúe o enunciado que contén a locución e o coñecemento enciclopédico que teñen os falantes ou usuarios do dicionario permiten deducir a información de natureza circunstancial. A idea xa foi apuntada, dalgún modo, por García Benito (2002-2003) ao abordar algúns dos principais aspectos das definicións lexicográficas das expresións idiomáticas verbais no dicionario da Real Academia Española. En concreto, esta autora refírese ao feito de que a definición atenda ao *qué* do significado, evitando o *como*, o *cuando*, o *donde*, elementos que denomina *circunstancias de lo enciclopédico*. Con todo, o desenvolvemento dese traballo afástase moito das ideas aquí expostas pois, en definitiva, céntrase nos problemas que presenta a definición sinonímica das locucións verbais, na non inclusión de acepcións actuais destas unidades fraseolóxicas no dicionario académico, na falta de criterios para delimitar acepcións distintas, na redacción de entradas distintas para unha mesma unidade, na non distinción entre definición lexicográfica e definición enciclopédica para estes fraseoloxismos e na necesidade de redactar definicións adaptadas aos usuarios actuais do dicionario.

3.1.1. Locucións verbais que describen un xesto

De entre todas as locucións verbais que levo analizadas ata o momento para a redacción do *Diccionario de locuciones idiomáticas del español* existe un pequeno conxunto relativo ás que corresponden á realización de xestos. Nel inclúense *alzar los hombros* (e a variante *alzarse de hombros*), *arrugar el ceño*, *arrugar el entrecejo*, *arrugar la nariz*, *fruncir el ceño* y *fruncir el entrecejo*. Todas elas, na súa definición no DFDEA, conteñen información circunstancial de modo, relativa á propia descrición do xesto que

¹⁶ *Echar el resto* é definida do seguinte modo nesos dicionarios: “Poner todos los medios de que se dispone para conseguir una cosa” (*DUE*, p. 1022); “Poner <una persona> todos los medios de que dispone para conseguir una cosa” (*SALAMANCA*, p. 1388); “emplear alguien todos los medios a su alcance para conseguir algo” (*GDUEA*, p. 1780), y “*Hacer todo lo posible para conseguir algo*” (*DFEM*, p. 244). En cambio, o *DRAE*, p. 1961, defínea, na súa acepción 2, como “*Hacer todo el esfuerzo posible*”; esa mesma definición é a do *DIPELE*, p. 1003 e, finalmente, o *DFDEA*, p. 883, ofrece como definición “*Hacer el máximo esfuerzo, o poner todos los medios a su alcance*”.

literalmente indican¹⁷. Agora ben, hai razóns para pensar que ese fragmento de información non debe formar parte da súa definición. En efecto, nos seguintes usos da locución *fruncir el ceño*, por exemplo, cabe considerar que a aparición dos sintagmas *a buena parte de la población española* (suxeito tácito da locución en infinito *fruncir el ceño* en (19)) e *con los extranjeros* (antecedente do relativo *que*, suxeito de *fruncen el ceño* en (20)), así como do cuantificador negativo *nadie* (suxeito de *haya fruncido el ceño* en (21)), determinan que o falante se refire a un gran número dos elementos designados co partitivo intrínseco *parte* e a todos os elementos da clase designada polo substantivo *extranjero*, o cal, xunto co carácter universal do cuantificador negativo *nadie*, impide que o emisor poida aludir á circunstancia de que todas as persoas designadas realizaron o xesto de engurrar o espazo comprendido entre as cellas, pola imposibilidade de que realmente teña comprobado a súa execución:

(19) *Es también el primer presidente de los EEUU que pisa suelo de nuestro país sin que su presencia mueva a buena parte de la población española a fruncir el ceño* (EL MUNDO (03/12/1995): “Editorial: Clinton en Madrid”. Madrid: Unidad Editorial).

(20) *Ocurre también con los extranjeros, turistas de paso, que fruncen el ceño decepcionados en el instante en que el sol se oculta tras una nube* (EL PAÍS (02/08/1984): “Se fueron los franceses y llegaron los italianos”. Madrid: Diario EL PAÍS S. A.).

(21) *es un trabajo que habrán leído cuatro radicales nostálgicos, publicado en español, suficientemente desconocido para que nadie haya fruncido el ceño.* (M. Vázquez Montalbán (1993): *Galíndez*. Barcelona: Seix Barral).

En consecuencia, en usos coma os anteriores, *fruncir el ceño* é unha locución verbal que significa simplemente “mostrar enfado, disgusto ou preocupación”. Por outra parte, cando en determinados contextos o emisor se refire literalmente ao xesto indicado, é dicir, cando *fruncir el ceño* non ten o significado idiomático anterior, esta combinación de palabras deixa de ser unha locución verbal e constitúe un sintagma libre ou, como moito, unha colocación que describe o xesto de aproximar as cellas engurrando o

¹⁷ En efecto, *alzar los hombros* e *alzarse de hombros* defínense como “mostrar indiferencia o desinterés, gralm. realizando el acto físico de alzar los hombros” (DFDEA, p. 530). A definición de *arrugar el ceño* é “mostrar preocupación o disgusto, gralm. haciendo el gesto de arrugar el espacio comprendido entre las cejas” (DFDEA, p. 269). Pola súa parte, *arrugar el entrecejo* é definida como “Arrugar el espacio comprendido entre las cejas, como gesto de preocupación o de disgusto” (DFDEA, p. 424); obsérvese como o que era información circunstancial de modo e descrición do xesto na locución anterior se converte nesta no elemento nuclear da definición. De *arrugar la nariz* dise que significa “mostrar repugnancia o disgusto, gralm. haciendo el xesto de arrugar la nariz” (DFDEA, p. 681). A definición de *fruncir el ceño* é “mostrar preocupación o disgusto, gralm. haciendo el gesto de arrugar el espacio comprendido entre las cejas” (DFDEA, p. 269). Por último, *fruncir el entrecejo* é “arrugar el espacio comprendido entre las cejas, como gesto de preocupación o de disgusto” (DFDEA, p. 424); as definicións das locucións *fruncir el entrecejo* e *fruncir el ceño* relaciónanse da mesma maneira que se indicou para as locucións *arrugar el entrecejo* e *arrugar el ceño*: o que era unha información circunstancial de modo convértese na outra en elemento nuclear da definición. Véxanse, tamén, os comentarios que fan Torrent-Lenzen e Uría Fernández (2009: 9-10) sobre as definicións deste tipo de locucións no DFDEA.

cello¹⁸, como mostran os seguintes exemplos, onde ou ben tal combinación de palabras se atribúe explicitamente á clase dos xestos (caso de (22)), ou ben a aparición da coordinada copulativa y determina que o primeiro elemento da coordinación (*frunció el ceño* (23) / *frunce el ceño* (24) / *frunció el ceño* (25)) se interprete de maneira análoga ao segundo (*apretó las mandíbulas* / *se cruza de brazos* / *arqueó el mentón*), referido sen lugar a dúbida á descrición dun xesto:

(22) Frunce el ceño, *espesas y repelinadas las cejas, en un gesto característico.* (ÉPOCA (10/02/1997). Madrid: Difusora de Información Periódica S. A.).

(23) Tyson, *al ver que el público mostraba con claridad su simpatía por Holyfield, frunció el ceño y apretó las mandíbulas* (EL MUNDO (11/11/1996). Madrid: Unidad Editorial).

(24) *Se aparta un poco más de mí, frunce el ceño y se cruza de brazos* (J. Sierra i Fabra (1995): *El regreso de Johnny Pickup*. Madrid: Espasa Calpe).

(25) *Rafa frunció de nuevo el ceño y arqueó otra vez el mentón en un mohín que pretendía estudiar y descifrar las palabras de David* (J. García Sánchez (1991): *La historia más triste*. Barcelona: Anagrama).

Os exemplos de *fruncir el ceño* como colocación que describe un xesto poderían multiplicarse; de feito, este uso parece máis frecuente que o da locución idiomática *fruncir el ceño* co significado de “mostrar enfado, disgusto ou preocupación”. Con todo, se se quixer incluír nun dicionario unha acepción correspondente ao significado literal e outra ao idiomático, bastaría con marcar a primeira como colocación e a segunda como locución para que ambas as dúas quedasen diferenciadas.

Ben é certo que, neste pequeno conxunto de locucións, o *DFDEA* introduce a circunstancia de modo que describe a realización do xesto mediante o adverbio *generalmente*, que polo seu significado, “común o habitualmente”, *DUE*, p. 1386, pode facerlle pensar ao usuario do dicionario que esa circunstancia non sempre se dá. Non obstante, a especificación dunha alta frecuencia marcada polo adverbio esixe, de maneira previa, documentar nos corpus que existen moitos casos en que o feito de mostrar enfado, desgusto ou preocupación, por exemplo, vai acompañado, na realidade, do xesto de engurrar o cello. Non obstante, o que os corpus mostran é o contrario: que non é posible deducir que a persoa que experimenta enfado, desgusto ou preocupación realiza á par o xesto correspondente¹⁹.

¹⁸ Así podería deducirse da segunda parte da definición de *fruncir* no *DUE*, p. 1346, “arrugar una tela o cosa semejante con arrugas paralelas; como se hace, por ejemplo, con una pieza de tela para unirla con otra de menos longitud [...] Se aplica particularmente a la piel de algunas partes de la cara: ‘fruncir la boca [el ceño, las cejas, el entrecejo, la frente]’”, e da propia entrada *fruncir* no dicionario combinatorio de Bosque (2004:1056).

¹⁹ Obsérvense os seguintes exemplos extraídos, de maneira aleatoria, do *CREA*. De todos, menos talvez do último, cabe pensar que os suxeitos que experimentan os estados psicolóxicos de enfado, desgusto ou preocupación non realizan o xesto de engurrar o cello: (a) *Es también el primer presidente de los EEUU que pisa suelo de nuestro país sin que su presencia mueva a buena parte de la población española a fruncir el ceño*; (b) *Cuando explicas que se obtendrán resultados en 20 años, las entidades fruncen el*

3.2. Sobre outras informacións do artigo lexicográfico

A cuestión exposta non só atinxe as informacións circunstanciais incluídas na definición das locucións verbais, tamén se manifesta en relación con outro tipo de datos que inclúe a entrada dunha locución verbal, como a combinatoria sintagmática da locución e/ou a especificación da condición semántica dalgún dos elementos desa combinatoria. Así, coma tal, na locución *dar tierra*, da que se di: “[a un muerto]. v enterrar[le]” (DFDEA, p. 967), [a un muerto], que representa un dos argumentos da locución semanticamente especificado ademais, pódese suprimir, deixando como definición “enterrar unha persoa”, porque xa se sabe polo coñecemento do mundo que se enterran os mortos, e de aí que, só en caso contrario ao naturalmente esperable, se diga de alguén que o enterraron vivo.

Canto á condición semántica dalgún dos argumentos, a locución *dar tres cuartos al pregonero* e a variante *dar un cuarto al pregonero* son exemplos de que non é necesario especificar os trazos semánticos do argumento complemento. Estas dúas locucións defínense no DFDEA, p. 339, como “publicar lo que debería mantenerse en la intimidad o en un ámbito privado”, pero os exemplos de uso indican que basta con definila como “hacer pública una cosa”, xa que a aclaración “que debería mantenerse en la intimidad o en un ámbito privado”, referida á cousa publicada ou feita pública, non sempre se corresponde co uso da locución, como mostran (26) e (27), nin se deduce claramente do contexto lingüístico, caso de (28) e (29):

(26) *Tampoco se trataba de dar tres cuartos al pregonero en Italia de los pequeños “desencuentros” con EE UU (LA RAZÓN (01/10/2004): “En baja”. Madrid: Audiovisual Española, S. A.).*

(27) *Observe el lector que Rajoy y Urkullu pueden reunirse cuantas veces quieran, y negociar lo que les venga en gana, sin que los simples mortales nos enteremos. En otras palabras: para hablan, negociar o pactar, Rajoy y*

*ceño”, resume el investigador; (c) Ocurre también con los extranjeros, turistas de paso, que fruncen el ceño decepcionados en el instante en que el sol se oculta tras una nube; (d) Como en este país frecuentemente el éxito ajeno duele, y principalmente determinados héroes populares molestan, a un sector de la Prensa le dio por fruncir el ceño a costa del susodicho sobre; (e) No era aquél el momento de entrar en polémicas con los fariseos, que habían fruncido el ceño con claro disgusto por las irónicas y silenciosas manifestaciones del resto del tribunal; (f) Muchacha, no te ciegues, es un trabajo que habrán leído cuatro radicales nostálgicos, publicado en español, suficientemente desconocido para que nadie haya fruncido el ceño; (g) El ciclismo es realmente muy duro y ésa es la prueba, dijeron unos. Lo más duro, fue la apostilla de otros ante la inesperada tragedia de Simpson. Y los más fruncieron el ceño comentando, entre consternados y críticos, la proclividad de aquel corredor inglés a las drogas, e (h) Larrocha frunce el ceño cuando se dice que ella fue niña prodigio. “No acepto ese término, se lo ha inventado la gente para explotar a cualquier niño con aptitudes. Mi familia para esto fue excepcional, ya que me dejó desarrollar mis cualidades normalmente”. Non deixa de ser curioso que os suxeitos de todas as oracións en que aparece a locución *fruncir el ceño* vaian en plural ou se refiran a un conxunto de persoas (de aí se deriva a imposibilidade de que o emisor puidese constatar a realización do xesto), excepto no último fragmento, xustamente no uso da locución en que podería interpretarse que se realiza o xesto descrito á par que se experimenta enfado, desgusto ou preocupación, aínda que só a percepción visual da situación podería confirmalo. Xa Olza Moreno (2006:160, 164) subliña que non cómpre realizar o xesto para locucións semellantes a estas. Por outra parte, para unha visión de conxunto sobre este tipo de unidades véxase Mellado Blanco (2000).*

Urkullu no necesitaban dar tres cuartos al pregonero. Lo cual indica, por supuesto, que se trata de una escenificación buscada: lo que se pretendía no era hablar o pactar, sino transmitir a la opinión pública el mensaje de que PP y PNV hablan y pactan. <<http://blogs.libertaddigital.com/enigmas-del-11-m/los-muertos-al-hoyo-6687/3.html>>.

(28) *–Las malas lenguas aseguran que su matrimonio hace aguas. –Me da igual lo que dicen, y no voy a dar tres cuartos al pregonero de mi vida privada (TIEMPO (16/07/1990): “Me molesta que se metan con Francis”).* Madrid: Ediciones Tiempo).

(29) *no hay que dar tres cuartos al pregonero de la vida de cada uno.* (TIEMPO (09/04/1990): “Beatriz Santana”). Madrid: Ediciones Tiempo).

A locución *guardar la ausencia* e a variante *guardar las ausencias* presentan no DFDEA un tratamento semellante ao que se está comentando, só que agora, en vez de especificarse a condición semántica do argumento complemento na definición, aquela ofrécese como explicación que segue a esta. En efecto, desta locución verbal díse: “mantenerse fiel [a esa pers.] cuando está ausente. *Frec referido a enamorados*” (DFDEA, p. 165). Non obstante, se se examina o seu emprego, conséntase que hai exemplos en que o argumento suxeito e o argumento complemento indirecto non teñen a condición de persoas namoradas, caso de (30) e (31), e que, cando isto é así, o contexto lingüístico permite deducilo sen ningún tipo de dúbida, exemplos (32) e (33):

(30) *–Me esfumo. Y espero que sepa usted guardarme las ausencias, no me interesa que me echen el ojo. Voy al maizal...* (L. M. Díez Rodríguez (2002): *El oscurecer (Un encuentro)*. Madrid: Ollero y Ramos).

(31) *Se acabaron las vacaciones. Y me he quedado asombrada de la cantidad de entradas que ha tenido a pesar del mes de descanso que me he tomado. Muchas gracias por guardarme las ausencias. Empecé ayer a trabajar, [...] y aunque tenía pensado escribiros este post no pude en todo el día* <<http://blogs.20minutos.es/martacibelina/tag/marta/>>.

(32) *la pasión entre Pili y Jordi es evidente, pero ella se siente culpable por no guardarle “la ausencia” a su novio Sergio* <<http://www.formulatv.com/series/3/cuentame-como-paso/capitulos/5093/>>.

(33) *Yo, el novio que me eché con 15 años es el que he tenido toda la vida. Con él iba a todos los sitios. ¿Cómo iba a ir sola o con amigas? Fíjate que cuando él se fue a la mili hacíamos eso de “guardarle la ausencia”* <<http://www.diariodenavarra.es/20100308/navarra/orgullosas-ser-mujer.html?not=2010030801335984&dia=20100308&seccion=navarra&seccion2=politica>>.

Non son poucos os casos en que a definición das locucións verbais inclúe adverbios como o anterior, *frecuentemente*, ou outros como *generalmente* ou *especialmente*²⁰. A seguinte locución inclúe este último, aínda non comentado. No *DFDEA*, p. 268 e 783, defínense *dejarse las cejas* e *dejarse las pestañas* como “trabajar intensamente en tareas que exigen esfuerzo visual, esp. leer o estudiar durante la noche”. O significado de *especialmente*²¹ induce a pensar que as tarefas ás que se lles aplica a locución son sobre todo ler ou estudar durante a noite. Agora ben, o exame de exemplos de uso destas dúas locucións indica que é preferible definilas como “Esforzarse mucho en una cosa o para conseguir una cosa”, dado que ou ben o esforzo realizado non corresponde a ler ou a estudar pola noite, ou ben o contexto lingüístico é suficiente para aclarar a natureza das tarefas que esixen esforzo. Véxanse os seguintes fragmentos: (34), (35) e (36) proban que as tarefas non teñen por que ser ler e estudar; pola súa parte, (37), (38) e (39) indican explícita ou implicitamente que son esas as que esixen esforzo:

(34) *Ahora sí es el momento de suspender la campaña, plantarse en Washington y dejarse las cejas para buscar una solución al problema* <<http://staging.elperiodico.com/BLOGS/blogs/10avenida/archive/2008/09/30/bush-el-m-s-cojo-de-los-patos-cojos.aspx?ppage=2>>.

(35) *Victoria Prego señala que se encuentra muy satisfecha con el trabajo realizado. “En él me he dejado las pestañas. Creo que el documental encantará a los telespectadores” (EL MUNDO (24/09/1994). Madrid: Unidad Editorial).*

(36) *Yo no me he ido a Onda Cero porque no puedo dejar en el camino a Antonio y Luis Herrero, la gente que se había dejado las pestañas allí durante diez años (L. Díaz (1993): La radio en España (1923-1933). Madrid: Alianza Editorial).*

(37) *nos hemos dejado las cejas leyendo libros y libros que debieran habernos hecho mejores* <http://www.abc.es/hemeroteca/historico-24-02-2007/abc/Opinion/elegia-de-la-bombilla_1631633784320.html>.

(38) *Hay oposiciones para todos los gustos y todos los estilos [...] Todo aquel que quiera un puesto de trabajo seguro y para toda la vida sólo tiene un modo de conseguirlo: dejarse las cejas delante de los libros* <<http://www.aidex.es/observatorio/informa/itraballo/opositores.htm>>.

(39) *él ocupado en comités, ella dejándose las pestañas para acabar su tesis* (A. Berlanga (1990): *La gznápira*. Barcelona: Noguer).

Entón, a utilización destes adverbios (*generalmente*, *frecuentemente*, *especialmente*), por parte do lexicógrafo, esixe un coidadoso labor de comprobación documental con

²⁰ Hanks (1987:116,125) denomina os termos ingleses correspondentes (*usually, often, sometimes*) *mitigadores* e afirma deles que, malia seren moi comúns nos dicionarios, son de significado confuso para moitos lectores.

²¹ No *DUE*, p. 1202, defínese como “de manera especial”; pola súa parte, no mesmo dicionario *especial* é “«particular». *Limitado a cierta cosa o para cierta cosa o persona, pero no para todas”.

vistas a que a marcación que achegan sobre unha elevada frecuencia se corresponda co uso real das locucións, en vez de ser froito dunha tradición lexicográfica que ata hai ben pouco non era debedora da consulta de corpus lingüísticos.

3.3. O caso doutras linguas románicas

A lexicografía doutras linguas románicas non é allea ao feito que aquí se trata. No que atinxe o catalán na súa variedade valenciana, o *Diccionari valencià (DV)* dirixido por Lacreu (1996), por exemplo, define a locución *petar de dents* como “Fer batre les dents unes contra les altres pel fred, per la por, etc.” (DV, p. 610), onde “pel fred, per la por, etc.” indica que as causas da acción de tremer son variadas, como manifesta sobre todo o etcétera que pecha a paráfrase definitoria. Agora ben, os exemplos de uso da locución demostran suficientemente que a circunstancia de causa pode ser ben o frío, en (40), ben o medo, en (41), ou incluso a tristeza a partir do indicado no exemplo (42):

(40) *el dia de l'estrena de Galatea –segona quinzena de desembre–, es produí un fred insòlit; al Victoria no hi havia calefacció suficient, i el públic sense treure's els abrics petava de dents*
 <http://www.google.es/search?q=%22el+dia+de+1%E2%80%99estrena+de+Galatea%22&hl=es&cr=countryES&tbo=1&prmdo=1&sa=X&aq=f&aqi=&aql=&oq=&gs_rfai=>>.

(41) *L'article és molt interessant... Si Flandes s'independitzés dins la UE seguint les normes de Montenegro seria la bomba! Tremolor de cames, petar de dents, deliriums tremens generalitzats*
 <<http://www.racocatalla.cat/forums/fil/42576/consequencies-de-montenegro?pag=1>>.

(42) *I a l'escena darrera apareix tota una nòmina de lèxic d'ambient trist que porta a l'accident i a la cloenda del relat: primavera plujosa i humida, gris clar i argentat, pàl·lid, cara blanca, ulls rígids, com la cara d'un mort... tremolava i petava de dents violentament... Dues llàgrimes baixaven lentament sobre les galtes pàl·lides*
 <<http://www.aldeaglobal.net/josepvicenspascual/analisisucsdeseada.pdf>>.

En consecuencia, o significado da locución debería restrinxirse a “tremolar” ou, de maneira análoga á locución española equivalente *dar diente con diente*, estenderse a unha segunda acepción relativa a experimentar estados psicolóxicos negativos, de modo que se inclúa o medo ou a tristeza.

Algo semellante ocorre con estotra locución: *parar la mà*, definida no mesmo dicionario como “Demandar diners, béns, etc., especialmente estenent-la amb el palmell cap amunt” (DV, p. 1260). A circunstancia de modo recollida no “stenent-la amb el palmell cap amunt” non é aplicable a todos os usos da locución como o testemuñan os exemplos (43) e (44), onde o pronome *tothom* e o colectivo *gent*, suxeitos xenérico e inespecífico, respectivamente, dos enunciados en que a locución funciona como predicado, favorecen unha lectura universal (Mendikoetxea 2000:1643-1647), dito doutro modo, impiden que quen enuncia o texto poida referirse a esa circunstancia de

modo pola imposibilidade real de constatar fidedignamente que todo o mundo e determinada xente dos partidos leva a cabo o xesto de estender a man coa palma cara a arriba cando realiza a acción de pedir diñeiro:

(43) *Els socialistes li foten canya a en Millet i fan molt ben fet, perquè aquest home és el paradigma del que ha estat la sociovergència dels negocis, la corrupció i, en bona part, “l'oasi català” on, com tothom parava la mà, mai passava res* <<http://www.eldebat.cat/cat/viewer.php?IDN=63039>>.

(44) *Ara resulta que era veritat el que sospitavem tots: que els nostres polítics tots roben, i que a l'hora de la veritat gent d'un i altre partit parava la mà. No era un 3%. Era un 5% o més* <http://www.elsingulardigital.cat/cat/notices/2010/05/mas_ldquo_si_volen_investigat_que_tambe_investiguin_santa_coloma_i_els_informes_52288.php>.

Pola contra, cando o suxeito da locución non ten ese carácter xenérico ou inespecífico, senón que designa uns individuos ou un individuo determinado, pode interpretarse que se dá a circunstancia de modo, como ocorre no (45), onde se describe o feito de que os nenos dun lugar percórreno cantando unha canción e pedindo diñeiro por isto, acción que moi ben pode ir acompañada do xesto coa man que describe a definición da locución:

(45) *Els nens recorren el poble trucant a les portes i cantant una cançó, i els adults els donen alguna moneda [...] Aquí va la meva lletra, ja que cadascú te la seva versió [...] (A continuació es parava la mà)* <<http://quartsdenou.blogspot.com/2008/12/val-ms-tard-que-mai.html>>.

Ou ben pode entenderse que seguramente a acción de pedir diñeiro, polo seu carácter habitual, reiterativo, non vai á par do xesto, interpretación máis probable para o exemplo (46):

(46) *És clar, com que ell havia estat sempre l'amo absolut de les seves finances, la mama, a la lluna de València! Ella parava la mà per a les despeses de la casa, i a callar* (M. Foradada (2005): *Centaures*. Valls: Cossetània).

Por outra banda, o noso coñecemento enciclopédico indícanos que existe toda unha casuística xestual relacionada co tipo de pedimento descrito por *parar la mà*, pois pode intervir, efectivamente, unha man estendida coa palma cara a arriba, pero tamén as dúas mans formando unha cunca coas palmas e, tamén, sobre todo cando o acto de pedir se corresponde coa petición de esmola, unha serie de obxectos nos que depositar o diñeiro ou os bens solicitados: caixiñas de distintos materiais, un simple cartón colocado no chan, prendas de vestir como un mandil ou un sombreiro e incluso os seiróns dunha cabalería, procedemento este último utilizado antigamente nunha vila do sur da provincia de Valencia para recoller donativos co fin de poxalos e obter cartos para a celebración da festa de Santo Antonio Abade²². En calquera caso, o que queda claro é que a definición da locución non se debe referir a un só dos múltiples xestos que poden

²² Refírome á cidade de Albaida e débolle o dato a Reme Albert Navarro, cuxa familia paterna, “Maquita”, colabora tradicionalmente na organización da festividade do santo.

acompañar á petición de diñeiro. A explicación deste dato, de natureza enciclopédica, especificamente cultural, corresponde, máis ben, a un dicionario de xestos.

Tamén o portugués falado en Brasil ofrece casos desta maneira de definir as locucións verbais. O dicionario Aurélio (Ferreira 2004) indica da locución *bater o queixo* que significa “tremar de frío ou de medo”²³, aínda que a circunstancia de causa é superflua porque os exemplos de uso da locución xa a mostran explicitamente:

(47) *Alguns meses de dias mais frios e o resultado: mulheres que adoram ficar bronzeadas já estão exibindo um opaco branco escritório. Nesta hora, não adianta colocar biquini para tentar captar o fraquíssimo sol de inverno e ficar batendo o queixo de tanto frio*
<<http://www.bandnoticias.jex.com.br/band+fm+brasil/inverno+tempo+ideal+para+uma+pele+de+pessego>>.

(48) *É um vulto. Caminha entre as árvores. Veio cedo. É ele. Madame Vargas (Cai na poltrona sentada, batendo o queixo no auge o pavor) – É ele! É ele! É ele! Carlos –(tirando o revólver do bolso da calça e colocando-o no bolso do casaco)–*
<<http://www.scribd.com/doc/7233454/Joao-Do-Rio-S-Bela-Madame-Vargas>>.

E, en relación co tratado neste traballo, é curioso o caso da locución *dar as caras*. Un dos dous dicionarios do portugués consultados, o Aurélio, defínea como “aparecer (pessoa)”; o outro, o dicionario Houaiss, como “aparecer em algum lugar (compromisso, festa, reunião etc.)”, con indicación da circunstancia de lugar que o primeiro non achega. Pola súa parte, nos exemplos de uso, atopamos fragmentos en que a circunstancia indicada corresponde ao tempo, non ao lugar, (49), e outros nos que a localización espacial se mostra explicitamente (50). O cal permite afirmar que é mellor a definición do dicionario Aurélio, que non inclúe a circunstancia de lugar, que a do Houaiss:

(49) *O fórum, o ponto de encontro, o ágora brasileiro por excelência, sempre foi o botequim. Pelo menos até a chegada da geração saúde. Mas ela ainda não tinha dado as caras no começo dos anos 80. Bebia-se e fumava-se em público. Ninguém se importava. Também em público, destilavam-se neurais em doses industriais.*

(50) *Os jornais espanhóis El Periódico e Marca mandaram enviados especiais ao Rio com a missão de perguntar ao baixinho metido da Vila da Penha quando ele vai dar as caras por lá*
<http://www.google.es/search?hl=es&source=hp&q=%22Os+jornais+espanh%C3%B3is+El+Peri%C3%B3dico+e+Marca+mandaram+enviados+especiais+ao+Rio%22&meta=&aq=f&aqi=&aql=&oq=&gs_rfai=>>.

²³ Non obstante, o dicionario Houaiss (Houaiss 2008) defínea simplemente como “tremar de frío”.

4. Conclusións

Os exemplos do que se explicou poderíanse multiplicar, pero os presentados mostran suficientemente que determinadas partes nas entradas dalgunhas locucións verbais, relativas especialmente a informacións circunstanciais da definición e, así mesmo, á súa combinatoria sintagmática, non son necesarias²⁴ porque se poden deducir ben polo contexto lingüístico no que a locución se inclúe cando esta se ilustra con exemplos, ben polo coñecemento enciclopédico con que conta o usuario do dicionario. Tales fragmentos da definición son incluso incorrectos, porque non se corresponden con moitos dos usos da locución.

Posto que o contexto lingüístico e o coñecemento enciclopédico forman parte do uso da lingua, non do seu sistema, e son obxecto de análise para a pragmática (Escandell Vidal 1993:16) ou, polo menos, para a gramática cunha perspectiva pragmática polo que se refire ao contexto lingüístico²⁵, pareceume conveniente utilizar o cualificativo *pragmático* para especificar a natureza destes datos, destes fragmentos de información que facilitan as entradas dos dicionarios e que xorden, xustamente, do contexto lingüístico ou do coñecemento do mundo.

Con todo, propono a supresión desta información pragmática das definicións que a recollen, dado o seu carácter inferencial. A mellor proba de que debe procederse así é a imposibilidade de substituír a locución verbal por unha paráfrase definitoria que inclúa tales informacións, polo carácter parcialmente redundante do resultado. Por exemplo, *guardar cama* defínese no *DFDEA*, p. 232, como “permanecer sin levantarse de la cama durante cierto tiempo a causa de una enfermedad”; se esta paráfrase definitoria substitúe a locución no exemplo (51a) o resultado, (51b), sería unha secuencia inaceptable desde todos os puntos:

(51)a. *A los siete años –cuenta su madre– tuvo que guardar cama varios meses debido a una hepatitis*” (C. del Val (1998): *Nacho Duato. Por vos muero*. Barcelona, Martínez Roca).

²⁴ Tamén desde a lexicografía que se basea na semántica de marcos de Fillmore (Atkins, Fillmore e Johnson 2003), os elementos non nucleares dun marco non son relevantes desde o punto de vista lexicográfico. Estes elementos non nucleares son adxuntos correspondentes a modificadores adverbiais que poden aparecer en calquera expresión dun acontecemento (adxuntos de tempo e lugar) e a modificadores adverbiais dun acto intencional (finalidade, maneira, por exemplo), curiosamente os mesmos tipos de elementos que aquí se consideraron informacións circunstanciais. Así mesmo desde a semántica de marcos, Hanks (2002:163) apunta que para os redactores de dicionarios é a miúdo difícil decidir canto saber pode ser asumido por parte do lector e canto contexto explícito é necesario nunha definición; de todos os modos, citando a Wierzbicka; Hanks (2002:174) inclínase pola definición breve para non caer no defecto que xa sinalou Aristóteles: cada palabra superflua nunha definición é unha transgresión importante.

²⁵ De aí o termo *pragmagramática*, independentemente de cal sexa a súa concepción (Martí Sánchez 2004:7-10).

(51)b. *A los siete años –cuenta su madre– tuvo que permanecer sin levantarse de la cama durante cierto tiempo a causa de una enfermedad varios meses debido a una hepatitis²⁶.

Podería pensarse, non obstante, na utilidade destas informacións pragmáticas para diferenciar locucións polisémicas, pero dáse a circunstancia de que ningunha das aquí analizadas –refírome agora ás do español– ten ese carácter polisémico, excepto *dar cuartel*, aínda que a información circunstancial da primeira acepción no *DFDEA*, p. 339, “cuando se rinde o se cae prisionero” non pode empregarse como trazo diferenciador respecto á segunda e á terceira acepción, dada a distancia conceptual entre unhas e outras: “Perdonar[le] la vida o tratar[le] con benevolencia cuando se rinde o cae prisionero” / “Dar[le] tregua o descanso” / “Dar[le] facilidades”.

Agora ben, non toda a información circunstancial contida nas definicións ten o carácter pragmático da que aquí se analizou. En ocasións, esas informacións circunstanciais son necesarias para definir a locución e, ademais, non poden deducirse dos exemplos de uso, de aí que non constitúan información pragmática. Ocorre, sobre todo naquelas locucións verbais cunha forte carga cultural como, por exemplo, *dar el paseo*, cuxa comprensión cabal por parte do usuario do dicionario esixe indicar as circunstancias de modo, lugar e finalidade sinaladas en cursiva na seguinte definición: “llevarse *por la fuerza* a una persona *a las afueras de una población para matarla sin juicio previo*”. Polo contrario, a explicación da natureza temporal que ofrece o *DFDEA*, p. 746, en cursiva antes da propia definición: “*en la Guerra Civil de 1936: Llévase[lo] por la fuerza y matar[lo] sin juicio previo*”, así como a marca de ámbito (*hist*)²⁷ con que se caracteriza, non son axeitadas porque o uso da locución se estendeu a situacións alleas á Guerra Civil, como se observa en exemplos como:

(52) *si la tienen allí, fastidiándolos y arriesgándose, es justamente porque ellos no son chinos. Los chinos, con una duda, le habrían dado el paseo. Ésta es la diferencia* (V. Alba (1975): *El pájaro africano*. Barcelona: Planeta).

²⁶ A doutora Margarita Llitas (Universidad de Valladolid), en comunicación persoal, sinaloume a posibilidade de que os elementos circunstanciais de tempo e causa da definición puideran corresponder a argumentos –o que os lexicógrafos denominan *contorno definicional*– que se deberían encher cos respectivos complementos ao usar a locución en enunciados. Os exemplos de uso mostran, non obstante, que a maioría das veces a locución *guardar cama* aparece en enunciados que non levan complementos circunstanciais de lugar nin de causa. Sirvan como mostra: (a) “Isabel, que guarda cama en Segovia, es informada de los graves problemas que su hija está causando en Medina”; (b) “vértigos, jaquecas, dolores en la espalda, cansancios tan persistentes que la obligaban a guardar cama”, e (c) “Si hay catarro o gripe, dejar que se eliminen las mucosidades de nariz, faringe y bronquios, y, si hay fiebre, guardar cama”. Se neles *guardar cama* se substituíse por “permanecer sin levantarse de la cama durante cierto tiempo a causa de una enfermedad”, as secuencias obtidas tampouco serían aceptables: “*Si hay catarro o gripe, dejar que se eliminen las mucosidades de nariz, faringe y bronquios, y, si hay fiebre, permanecer sin levantarse de la cama durante cierto tiempo a causa de una enfermedad”, fronte á aceptabilidade da substitución sen os complementos circunstanciais: “Si hay catarro o gripe, dejar que se eliminen las mucosidades de nariz, faringe y bronquios, y, si hay fiebre, permanecer sin levantarse de la cama”.

²⁷ Seco, Andrés e Ramos (2004:XXX) definen o termo *histórico* como “uso que se refiere a una realidad perteneciente a una época anterior a la aquí estudiada”.

Tamén son imprescindibles estas informacións circunstanciais cando actúan de semas diferenciadores dunha locución fronte a outras unidades coas que contrae algunha clase de relación semántica. Por exemplo, *abrir el pico*, *darle a la lengua* ou *despegar los labios* significan simplemente “hablar”, fronte a *alzar la voz* (“hablarle a una persona con insolencia, sin respeto”), *bajar el tono* (“hablar con menos altivez o arrogancia”), *cantar las verdades* (“hablarle claramente a una persona haciéndole los reproches que se merece”), *cantarlas claras* (“hablar claramente aunque moleste lo que se dice”), *cortar un traje* (“hablar mal de una persona”), *dar cuatro gritos* (“hablar en tono enérgico”), *dar el mitin* (“hablar en tono polémico o de propaganda”) ou *gastar saliva* (“hablar inútilmente”). Os trazos semánticos presentados como informacións circunstanciais de modo nas definicións destas últimas son fundamentais para diferencialas canto a locucións verbais hipónimas das primeiras, que por significar só “falar” constitúense en hiperónimas das presentadas en último lugar, cohipónimas estas, ademais, entre si (Penadés Martínez 2000). Quere dicirse con isto que, nestes casos, as informacións circunstanciais non poden considerarse información superflua de orixe pragmática; ao contrario, as oposicións de significado que establecen entre *abrir el pico* e *dar el mitin*, por exemplo, son proba da súa utilidade para diferenciar os significados de ambas as dúas. De todo o cal se deduce que lle compete ao lexicógrafo valorar tales informacións baseándose en exemplos de uso, para decidir sobre a conveniencia ou non de incluílas nunha definición, tarefa que, por suposto, non é fácil dado que, como afirma Considine (2005:195), o problema é decidir ata que punto as explicacións sobre as cousas representadas por palabras deben ir no dicionario.

En calquera caso, que se anulen esas partes da definición non significa unha perda na información ofrecida polo dicionario, pois os exemplos de uso que, xa de maneira habitual, forman parte das entradas dos dicionarios permiten proporcionala de maneira implícita²⁸. Si supón, non obstante, unha revisión das definicións das locucións verbais, polo menos do español, o catalán e o portugués, nas obras lexicográficas que as recompilan ou, dito doutro xeito, hai que ter en conta a pragmática á hora de definir as locucións verbais²⁹. Un dicionario non deixa de ser un determinado xénero textual e unha entrada lexicográfica, un acto comunicativo emitido polo autor do dicionario e recibido polo usuario³⁰. Non debe resultar, pois, estraño que a pragmática xogue un papel na actividade comunicativa que se inicia coa redacción do dicionario e finaliza coa súa consulta, así como na análise posterior desta peculiar interacción lingüística.

²⁸ Pénsese na función pragmática que se lle asignou aos exemplos no dicionario (Olimpio de Oliveira Silva 2007:267-268).

²⁹ Esta necesidade é subliñada tamén para outras linguas. Así, Jiménez Hurtado (2001:14) afirma que o *Longman Dictionary of Contemporary English*, na súa edición de 1990, non segue directrices que partan do ámbito da pragmática na elaboración das definicións, a pesar do apartado “Pragmatics and the Dictionary” de Leech que o precede.

³⁰ A idea non é, por suposto, nova; véxase, por exemplo, Albert Galera (1996).

5. Referencias bibliográficas

- AHUMADA LARA, Ignacio (dir./ed.) (2006): *Diccionario bibliográfico de la metalexigrafía del español. Orígenes-año 2000*. Jaén: Publicaciones de la Universidad de Jaén.
- (dir./ed.) (2009): *Diccionario bibliográfico de la metalexigrafía del español 2001-2005*. Jaén: Publicaciones de la Universidad de Jaén.
- ALBERT GALERA, Josefina (1996): “La pragmática en los diccionarios españoles actuales”, en FORGAS BERDET, Esther (coord.): *Léxico y diccionarios*. Tarragona: Departament de Filologies Romàniques / Universitat Rovira i Virgili, 7-23.
- ATKINS, Sue; FILLMORE, Charles J.; JOHNSON, Christopher R. (2003): “Lexicographic Relevance: Selecting Information from Corpus Evidence”, en *International Journal of Lexicography*, 16, 3, 252-280.
- AZORÍN FERNÁNDEZ, Dolores (2003): “La lexicografía como disciplina lingüística”, en MEDINA GUERRA, Antonia M.^a (coord.): *Lexicografía española*. Barcelona: Ariel, 31-52.
- BURKHANOV, Igor (2003): “Pragmatic Specifications: Usage Indications, Labels, Examples, Dictionaries of Style, Dictionaries of Collocations”, en STERKENBURG, Piet van (ed.): *A Practical Guide to Lexicography*. Ámsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 102-113.
- CASARES, Julio (1950): *Introducción a la lexicografía moderna*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- CONSIDINE, John (2005), “‘Our Dictionaries Err in Redundancy’: The Problem of Encyclopedism, Past, Present, and Future”, en GOTTLIEB, Henrik et alii (eds.): *Symposium on Lexicography XI: Proceedings of the Eleventh International Symposium on Lexicography, May 2-4, 2002, at the University of Copenhagen*. Tübingen: Niemeyer, 195-205.
- CORPAS PASTOR, Gloria (1996): *Manual de fraseología española*. Madrid: Gredos.
- DIK, Silmon C. (1989): *The Theory of Functional Grammar*. Dordrecht: Foris.
- ESCANDELL VIDAL, M.^a Victoria (1993¹): *Introducción a la pragmática*. Barcelona: Anthropos.
- GARCÍA BENITO, Ana Belén (2002 / 2003): “Definición lexicográfica y fraseología”, en *Archivum*, LII / LIII, 2002 / 2003, 125-139.
- HANKS, Patrick (1987): “Definitions and Explanations”, en SINCLAIR John M. (ed.): *Looking Up: An Account of the COBUILD Project in Lexical Computing and the Development of the Collins COBUILD English Language Dictionary*. London: Harper Collins, 1987, 116-136.
- (2002): “Mapping Meaning onto Use”, en CORREARD, Marie Hélène (ed.): *Lexicography and Natural Language Processing: A Festschrift in Honour of B. T. S. Atkins, EURALEX. August 2002*. 2002, 156-198.
- JIMÉNEZ HURTADO, Catalina (2001): *Léxico y pragmática*. Frakfurt am Main: Peter Lang.
- MARTÍ SÁNCHEZ, Manuel (2004): “El enriquecimiento pragmático de la gramática (pragmagramática) en el E/LE”, en MARTÍ SÁNCHEZ, Manuel (coord.):

- Estudios de pragmatografía para la enseñanza del español como lingua extranjera*. Madrid: Edinumen, 7-18.
- MEDINA GUERRA, Antonia M.^a (2003): “La microestructura del diccionario: la definición”, en MEDINA GUERRA, Antonia M.^a (coord.): *Lexicografía española*. Barcelona: Ariel, 127-146.
- MELENDO, A. (1965): “De las locuciones en español”, en *Les Langues Néo-Latines*, 173, II, 1-31.
- MELLADO BLANCO, Carmen (2000): “Formas estereotipadas de realización no verbal en alemán y español: los cinegramas desde un enfoque contrastivo-histórico”, en CORPAS PASTOR, Gloria (ed.): *Las lenguas de Europa: estudios de fraseología, fraseografía y traducción*. Granada: Comares, 389-410.
- MENDIKOETXEA, Amaya (2000¹): “Construcciones inacusativas y pasivas”, en BOSQUE Ignacio; DEMONTE Violeta (dirs.): *Gramática descriptiva de la lingua española*, 2, 3^a reimp. Madrid: Espasa, 1575-1629.
- MIGUEL, Elena de (2000¹, 3.^a reimp.): “El aspecto léxico” en BOSQUE Ignacio; DEMONTE Violeta (dirs.): *Gramática descriptiva de la lingua española*, 2. Madrid: Espasa, 2977-3060.
- NÚÑEZ BAYO, Zaida (en prensa): “El tratamiento lexicográfico de la distinción locucións verbais / fórmulas oracionales”, en *Actas del IX Congreso Internacional de Lingüística General, Valladolid, 21-23 de junio de 2010*. Valladolid: Universidad de Valladolid.
- OLÍMPIO DE OLIVEIRA SILVA, M.^a Eugenia (2007): *Fraseografía teórica y práctica*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- OLZA MORENO, Inés (2006): “Metáfora y coñecemento del lenguaje: fraseología somática metalingüística en español y francés actuales”, en GONZALEZ RUIZ, Ramón; CASADO VELARDE, Manuel; ESPARZA TORRES, Miguel Ángel (eds.): *Discurso, lingua y metalingua. Balances y perspectivas*. Hamburg: Helmut Buske, 155-174.
- PENADÉS MARTÍNEZ, Inmaculada (2000): *La hiponimia en las unidades fraseolóxicas*. Cádiz: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz.
- (2008): “Proyecto para la redacción de un diccionario de locucións del español”, en BERNAL, Elisenda; DECESARIS, Janet (eds.): *Proceedings of the XIII EURALEX International Congress (Barcelona, 15-19 July 2008)*. Barcelona: IULA, Universitat Pompeu Fabra, 1379-1384.
- (en prensa a): “Información pragmática en la definición de las acepciones de locuciones verbales”, en *XXVI Congrès Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques, del 6 a l'11 de setembre de 2010, València*.
- (en prensa b): “El *Diccionario de locucións del español actual* (DILEA)”, en MELLADO, Carmen; BUJÁN, Patricia; HERRERO, Claudia; IGLESIAS, Nely; MANSILLA, Ana (eds.): *Nuevas perspectivas de la fraseografía en el siglo XXI*. Berlin: Frank und Timme.
- PORTO DAPENA, José Álvaro (2002): *Manual de técnica lexicográfica*. Madrid: Arco/Libros.
- REYES, Graciela (1998): *El abecé de la pragmática*. Madrid: Arco / Libros.

- RUIZ GURILLO, Leonor (1998¹): *La fraseología del español coloquial*. Barcelona: Ariel.
- TORRENT-LENZEN, Aina; URÍA FERNÁNDEZ, Lucía (2009): “Los niveles de significado recto y traslaticio en las definiciones del *Diccionario fraseológico documentado del español actual* de Seco et al.”, en *Lingüística en la Red VI*, 2009, 1-24. [http://www.linred.es/numero6_articulo_7.html] [Data de Consulta: 20/08/2010]
- YANG, Wen Xiu (2007): ““On Pragmatic Information in Learners’ Dictionaries, with Particular Reference to *LDOCE4*””, en *International Journal of Lexicography*, 20, 2, 147-173.

6. Dicionarios

- Aurélio = FERREIRA, Aurelio Buarque de Holanda (2004): *Novo Dicionário Eletrônico Aurélio* (versão 5.11a). Rio de Janeiro: Positivo.
- BOSQUE, Ignacio (dir.) (2005): *Diccionario combinatorio del español contemporáneo*. Madrid: SM.
- DFDEA = SECO, Manuel; ANDRÉS, Olimpia; RAMOS, Gabino (2004): *Diccionario fraseológico documentado del español actual. Locuciones y modismos españoles*. Madrid: Aguilar.
- DFEM = VARELA, Fernando; KUBARTH, Hugo (1994): *Diccionario fraseológico del español moderno*. Madrid: Gredos.
- DIPELE = MORENO FERNÁNDEZ, Francisco (dir.) (1995): *Diccionario para la enseñanza de la lengua española*. Barcelona / Alcalá de Henares: Bibliograf / Universidad de Alcalá de Henares.
- DRAE = REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2001²²): *Diccionario de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe.
- DUE = MOLINER, María (1984, reimp.): *Diccionario de uso del español*. Madrid: Gredos.
- DV = LACREU, Josep (dir.) (1996²): *Diccionari valencià*. València: Edicions Bromera / Generalitat Valenciana.
- GDUEA = SÁNCHEZ, Aquilino (dir.) (2001¹): *Gran diccionario de uso del español actual*. Alcobendas-Madrid: SGEL.
- Houaiss = HOUAISS, Antônio (2008): *Dicionário eletrônico Houaiss da língua portuguesa* (versão 2.0.1). Rio de Janeiro: Objetiva.
- SALAMANCA = GUTIÉRREZ CUADRADO, Juan (dir.) (1966): *Diccionario Salamanca de la lengua española*. Barcelona: Círculo de Lectores.